

6. Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення застрахованих осіб і членів їх сімей пугівками на санаторно-курортне лікування, які придбані за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : постанова правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 02.06.2005 р. № 55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fsstvp.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 31.03.2014 р.

УДК 330.59

Д. Ю. МАМОТЕНКО

КОМПОНЕНТИ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Представлено підхід до оцінки якості життя населення в регіонах, що забезпечує підтримку прийняття рішень у сфері державного регулювання регіонального розвитку України. Описано систему приватних індикаторів інтегральної оцінки якості життя населення в регіонах.

Ключові слова: якість життя, регіональний розвиток, комплексна оцінка, система індикаторів, методи оцінки, методичний підхід.

The proposed approach to assess life quality in the regions of Ukraine provides decision making support for the state regulation of regional development of Ukraine. The paper also presents the system of private indicators of the integral assessment of life quality in regions.

Key words: quality of life, regional development, complex assessment, system of indicators, assessment methods, methodical approach.

На сучасному етапі для України важливою є адаптація державної політики економічного і соціального розвитку до регіональної специфіки середовища та системи забезпечення життєдіяльності населення. Ефективність соціально-економічного розвитку регіонів можна оцінювати відповідно до економічних або соціальних критеріїв, які, безумовно, взаємопов'язані та взаємозалежні. Тому бажано мати порівняно невелику кількість узагальнюючих критеріїв і показників (або ще ліпше – єдиний синтетичний критерій чи показник – індикатор), на підставі яких можна оцінювати ефективність регіонів у ракурсі сукупної ефективності суспільств, проте пошук таких критеріїв і показників триває.

Аналіз підходів до вирішення цієї проблеми впродовж останніх десятиліть засвідчує, що нині пріоритетним напрямом у дослідженні ефективності суспільств

є підхід, який ґрунтується на концепції якості життя. Сьогодні цю концепцію активно розробляють і використовують у соціально-економічних дослідженнях зарубіжних учених і діяльності деяких міжнародних організацій. Зокрема, спеціалісти ООН оцінюють соціально-економічний стан держав із обчисленням індексу розвитку людського потенціалу і призначенням кожній країні міжнародного рейтингу [6]. Щорічний моніторинг соціально-економічного розвитку майже 50 країн також виконують на базі Міжнародного інституту управління розвитком (IMD International, Лозанна, Швейцарія). Серед головних його результатів є показник “якість життя” (“Quality of Life”) [7].

Різні аспекти рівня та якості життя населення досліджувалися вітчизняними і закордонними вченими: О. Амошею, П. Бубенко, І. Гришиною, О. Грішновою, Е. Лібановою, В. Майєром, Т. Клебановою, О. Кузнєцовою, О. Новиковою, О. Полинєвим, Ф. Узуновим та ін.

Мета статті – уточнити концептуальний підхід та виявити ключові компоненти до визначення комплексної оцінки якості життя населення в регіонах і країні в цілому.

Поняття “рівень життя” найчастіше означає ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення. Таке визначення характеризує статистику рівня життя. Але рівень життя – це динамічний процес, на який впливає безліч факторів. З одного боку, рівень життя визначається складом і обсягом потреб у різних благах, що постійно змінюються; з іншого – рівень життя обмежується можливостями задоволення потреб, виходячи з положення на ринку товарів і послуг, доходів населення, заробітної плати працівників. Разом з тим, і розмір заробітної плати, і рівень життя визначаються масштабами й ефективністю виробництва, станом науково-технічного прогресу, культурно-освітнім рівнем населення, національними особливостями, політичною владою [3].

У системі визначення рівня життя населення центральне місце посідають показники доходів як основного джерела задоволення особистих потреб у товарах та послугах і підвищення рівня добробуту. У концепції людського розвитку показники доходів населення використовуються як міра контролю над ресурсами. Рівень доходів дає уявлення про матеріальні можливості людей, особливо якщо цей рівень досить низький. Крім того, величина доходів відображає можливості людей у тих сферах життя, що безпосередньо не пов’язані з основними компонентами людського розвитку. Серед них слід зазначити, наприклад, можливість подорожувати і відпочивати, спілкуватися з рідними і друзями, придбавати й облаштовувати житло, відвідувати театри і музеї. Середній дохід на душу населення відображає ступінь включення жителів тієї чи іншої держави у світ соціальних зв’язків, що виявляється, зокрема, у наявності тісного зв’язку ВВП на душу населення з різними показниками доступу до інформації і сучасних засобів комунікації [3].

Сучасна держава може стійко розвиватися тільки за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення рівня і якості життя громадян,

розширення їх можливостей формувати власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й поліпшувати багато інших компонентів рівня і якості життя населення: створювати реальну рівність для здобуття освіти і працевлаштування; забезпечувати рівні можливості для чоловіків та жінок; високий рівень медичного обслуговування; якісне харчування й ін. До цього також необхідно додати чистоту і сталість навколишнього середовища, в якому живе людина.

Таким чином, визначимо поняття якості життя населення регіону як комплексну категорію, що відображає всю систему сформованих у регіоні умов соціального розвитку, а також досягнутих у ньому соціальних результатів економічного розвитку, які забезпечують наявні на даний період часу можливості повноцінної реалізації людського потенціалу, підвищення рівня особистого й суспільного споживання матеріальних благ і послуг, всебічного розвитку особистості, забезпечення високого рівня освіти й культури, підтримки сприятливого природного середовища й здорового способу життя, комфортних умов проживання й безпеки людини [2].

На сучасному етапі запропоновано безліч різних методологічних підходів до оцінки якості життя населення в країнах і регіонах: об'єктивний, суб'єктивний і комплексний (комбінований) підходи. У рамках об'єктивного підходу передбачається використання офіційних статистичних даних і побудова систем індикаторів, що характеризують об'єктивні умови й результати життєдіяльності людей. Суб'єктивний підхід базується на результатах соціологічних досліджень і експертних оцінках, що відображають об'єктивні умови в суб'єктивному сприйнятті людей, їхнє ціннісне відношення до створених умов у даному суспільстві. У дослідницькій практиці також застосовується комбінований підхід на основі різного сполучення об'єктивних і суб'єктивних способів оцінки окремих складових якості життя, що дозволяє одержати оцінку якості життя за допомогою комплексу об'єктивних і суб'єктивних показників у розрізі окремих груп і територіальних співтовариств.

Основним показником, який офіційно використовується фахівцями ООН для зіставлення оцінки рівня і якості життя населення в різних країнах світу, є індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Він являє собою інтегральну оцінку трьох складових компонентів, що характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу. Динаміка ІРЛП в Україні характеризується наступною ситуацією: з одного боку, тенденція до невеликого зросту індексу розвитку людського потенціалу, а з іншого зниження в рейтингу серед країн світу [5]. У методиці при побудові інтегрального ІРЛП використовується значення факторних навантажень. При цьому не обґрунтовано, чому в ролі інструментарію обрано саме факторний метод. У той же час розрахунки, наведені в методиці, свідчать про те, що використання різних методів визначення вагомості компонентів впливає на величину ІРЛП, а також на ранг, який присвоюється регіону.

Згідно з розрахунками Ф. Узунова [4], методики Держкомстату України і Національної академії наук України не завжди об'єктивно визначають інтегральний рівень людського розвитку регіонів. Така різка зміна рангу того або іншого регіону країни з ІЛР обумовлена не реальною зміною рівня і якості життя населення, а недосконалістю методики розрахунку.

Індекс якості життя населення, розроблений фахівцями компанії The Economist Intelligence Unit [7], засновано на унікальній методології, що зв'язує результати досліджень за суб'єктивною задоволеністю життям населення з об'єктивними детермінантами якості життя в різних країнах. Основною перевагою запропонованого методу є науково обґрунтований вибір системи приватних показників і визначення їхньої значимості на основі суб'єктивних оцінок задоволеності населення життям для наступного конструювання інтегрального індексу якості життя.

У структурі оцінки якості життя населення регіонів України рекомендуємо використовувати факторні характеристики – базові, об'єднані в сім функціональних блоків (рисунок, що відповідають компонентам якості життя, і результуючий зведений інтегральний показник (індекс), що дозволяє кількісно оцінити якість життя в кожному регіоні та в країні в цілому.

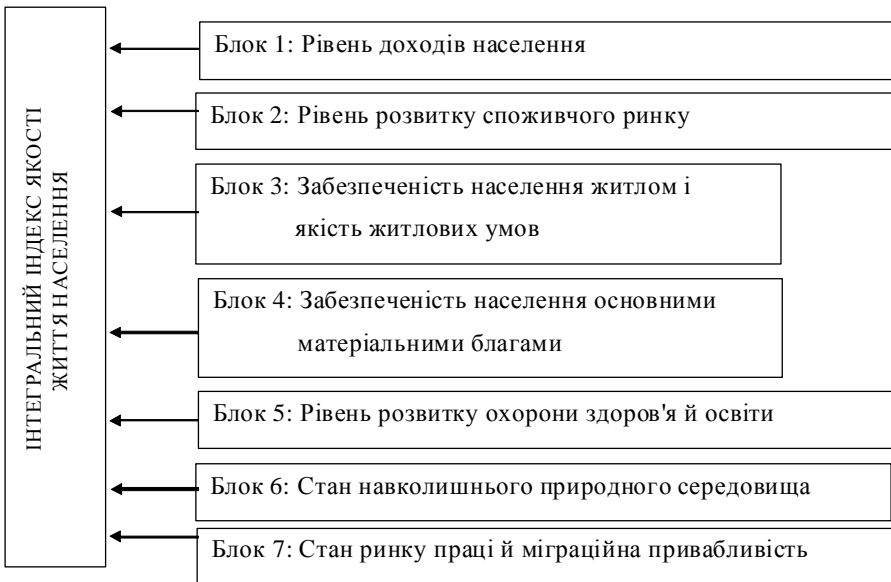

Рисунок. Складові блоки інтегрального індексу якості життя населення

У складі блоку показників № 1 рівень доходів населення пропонується використовувати характеристики, що відображають загальний рівень у регіоні

реальних доходів населення, а також поточний рівень бідності населення. Однею з найважливіших характеристик як якості життя, так і загального рівня життя населення в регіоні є досягнутий у ньому рівень реальних грошових доходів, що враховує фактично складну територіальну диференціацію цін і тарифів на основні споживчі товари й послуги. Даний рівень у цілому обумовлений результатами господарської діяльності на території, а також деякою мірою залежить від масштабів державної фінансової підтримки регіонального розвитку. В якості репрезентативного оцінного індикатора рівня реальних грошових доходів пропонується використовувати зведений індекс реальних доходів населення, що розраховується як середнє арифметичне субіндексу грошових доходів на душу населення (з урахуванням рівня купівельної спроможності) і субіндексу співвідношення середньодушових грошових доходів і прожиткового мінімуму. Велике значення разом з тим мають ті аспекти якості життя, які пов'язані з доходами малозабезпечених верств населення. Це стосується такої найважливішої характеристики, як поточний рівень бідності населення, традиційно оцінюваний показником частки населення з доходами нижче величини прожиткового мінімуму.

Істотну роль у підвищенні якості життя населення в конкретному регіоні відіграє збалансований і стійкий розвиток у ньому споживчого ринку, який адекватний загальним розмірам грошових доходів населення й потребує підтримки в даному регіоні конкурентного ринкового середовища, а також відповідного ступеня розвиненості товаропровідної мережі. Це обумовлює необхідність обліку у складі спеціального функціонального блоку № 2 індикаторів, що характеризують рівень розвитку споживчого ринку. Серед головних складових споживчого ринку в регіоні необхідно виділити сферу роздрібно́ї торгівлі й сферу платних послуг населенню. В якості найбільш репрезентативних оцінних індикаторів рівня розвитку регіонального споживчого ринку пропонується використовувати такі показники: оборот роздрібно́ї торгівлі (з урахуванням рівня купівельної спроможності) на душу населення; обсяг платних послуг (з урахуванням рівня купівельної спроможності) на душу населення.

У рамках функціонального блоку індикаторів № 3 необхідно оцінювати загальний ступінь забезпеченості населення житлом у регіоні, а також досягнутий рівень розвитку регіональної інженерної інфраструктури, (що характеризує середній рівень благоустрою житлового фонду). Для репрезентативної оцінки зазначених приватних аспектів житлової проблеми й характеристики якості житлових умов населення в регіонах рекомендується використовувати наступні базові показники: загальна площа житлових приміщень, що доводиться в середньому на одного мешканця; зведений індекс благоустрою житлового фонду (інтегральний індекс рівня розвитку інженерної інфраструктури), в інтегрованому виді враховує забезпеченість житла водопроводом, водовідведенням (каналізацією), опаленням, ваннами (душом), газом або електроплитами, а також гарячим водопостачанням.

Характерною рисою якості життя, традиційно оцінюваної в різних дослідницьких проєктах, є забезпеченість населення основними матеріальними благами (блок № 4). При цьому до значимих матеріальних благ (особливо характерних для середнього класу) можуть бути віднесені легкові автомобілі й персональні комп'ютери. В якості репрезентативних оцінних індикаторів пропонується використовувати показники кількості власних легкових автомобілів на 1000 чоловік населення й кількості персональних комп'ютерів на 100 домогосподарств.

Першорядне значення в забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку України і її регіонів як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі має стійкий розвиток найважливіших соціально значимих галузей економіки – охорони здоров'я й освіти, що мають разом з тим безпосереднє відношення до якості життя населення. Забезпечення здоров'я населення, включаючи зниження його загальної захворюваності, а також дитячої смертності є необхідною умовою зростання тривалості життя в країні, що виступає в цей час одним із головних пріоритетів державної політики. У зв'язку із цим обґрунтованим є виділення в якості окремого функціонального блоку індикаторів № 5 комплексу показників, що відображають рівень розвитку охорони здоров'я й освіти. У рамках даного блоку рекомендується оцінювати такі фактори якості життя, як забезпеченість населення лікарями й амбулаторно-поліклінічними установами, рівень дитячої смертності, а також рівень комп'ютеризації освітніх установ і ступінь розвиненості системи післявузівської, вищої й середньої професійної освіти. З обліком зазначених факторів у складі розглянутого блоку репрезентативних індикаторів якості життя в регіонах України пропонується використовувати такі базові показники: чисельність лікарів на 10 тис. чоловік населення; потужність лікарських амбулаторно-поліклінічних установ (число відвідувань у зміну) на 10 тис. чоловік населення; коефіцієнт дитячої смертності; частка зайнятого населення з післявузівською, вищою і середньою професійною освітою; кількість персональних комп'ютерів у загальноосвітніх школах, що використовувалися в навчальних цілях, на 10 тис. учнів.

Одним з найважливіших компонентів якості життя населення в регіоні традиційно виступає стан навколишнього природного середовища, який впливає на тривалість життя місцевого населення, рівень його захворюваності, можливість залучення на дану територію кваліфікованих кадрів і можливість їхнього закріплення на довгострокову перспективу. Це обумовлює необхідність формування в рамках розглянутої системи комплексної оцінки якості життя окремого функціонального блоку (№ 6) екологічно орієнтованих характеристик, що відображають стан насамперед атмосферного повітря, а також водних об'єктів у регіоні. До найбільш репрезентативних індикаторів якості життя населення у складі зазначеного блоку можуть бути віднесені такі базові показники: обсяг викидів забруднюючих речовин, що відходять від стаціонарних джерел, на одиницю площі території з урахуванням щільності населення; скидання забруднених стічних вод у поверхневі водні об'єкти на одиницю площі території з урахуванням щільності населення; питома вага населення, забезпеченого недоброякісною питною водою.

Значний вплив на якість життя населення в різних регіонах країни, і особливо в кризовий період, робить стан ринку праці, який визначає морально-психологічний клімат у суспільстві. Причому немаловажну роль у формуванні регіонального ринку праці відіграє міграція між регіонами та країнами. При цьому варто враховувати, що збереження високого рівня безробіття в тім або іншому регіоні стримує зростання заробітної плати й реальних доходів населення. У зв'язку із цим представляється обґрунтованим включення характеристик стану ринку праці й міграційної привабливості до складу окремого функціонального блоку комплексної оцінки якості життя в регіоні. Серед найбільш репрезентативних індикаторів у рамках функціонального блоку (№ 7) пропонується використовувати такі показники: рівень загального безробіття (розрахований за методикою міжнародної організації праці); питома вага безробітних, які шукають роботу 12 місяців і більше; коефіцієнт міграційної привабливості регіону.

Таким чином, дана система показників виступає необхідною основою для розробки методології інтегральної порівняльної оцінки якості життя населення регіонів України. Методичне забезпечення комплексної оцінки якості життя населення в регіонах України повинне включати використання: методу інтегральної оцінки якості життя населення в регіонах на кінець звітної періоду та методу угруповування регіонів залежно від значень інтегральних показників якості життя населення.

Для зіставлення різномірних приватних показників якості життя населення в інтегральні індекси необхідно використовувати формулу багатомірної середньої [1], що дозволяє забезпечити реалізацію наступних методологічних принципів: виявлення кількісної оцінки ступеня переваги в якості життя населення того або іншого регіону над іншими; забезпечення коректного позиціонування кожного з оцінюваних регіонів на загальноукраїнському фоні по якості життя населення на основі зіставлення його регіональної оцінки із середнім показником, розрахованим по всій сукупності регіонів України.

За умов належної побудови зазначених індикаторів їхні значення можна застосовувати для: оцінки та порівняльного аналізу якості життя населення регіонів і вдосконалення механізмів керування регіональним розвитком; підтримки комплексної оцінки ефективності та забезпечення адекватними знаннями розробки нових програм соціально-економічного розвитку регіонів; включення в регіональні програми розвитку з метою оцінювання ефективності діяльності влади.

Даний підхід дозволить формувати систему безперервного моніторингу процесів у сфері якості життя населення з використанням обмеженого набору об'єктивних статистичних індикаторів, що покликано забезпечити підтримку прийняття рішень у сфері державного регулювання регіонального розвитку.

Література:

1. *Близоруков М. Г.* Статистические методы анализа рынка: Учебно-метод. пособие / М. Г. Близоруков. – Екатеринбург : Ин-т управления и предпринимательства. Урал. гос. ун-та, 2008. – 75 с.

2. Гришина И. В. Качество жизни населения регионов России: методология исследования и результаты комплексной оценки / И. В. Гришина, А. О. Польшнев, С. А. Тимонин // Современные производительные силы. – 2012. – № 1. – С. 70–84.
3. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: підручник / О. А. Грішнова. – 4-те вид., оновл. – К. : Знання, 2009. – 390 с.
4. Узунов Ф. В. Оцінка рівня і якості життя населення : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.09.01 / Ф. В. Узунов. – Х., 2004. – 19 с.
5. Центр гуманитарных технологий (гуманитарные технологии и развитие человека экспертно-аналитический портал) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru>.
6. Human Development Report 2013 // Web site of the United Nations Development Programme (UNDP) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hdr.undp.org>.
7. The Economist Intelligence Unit's Quality-of-Life Index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economist.com>.
8. World Competitiveness Yearbook 2013 // Web site of the Institute for Management Development International (Lausanne, Switzerland) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imd.ch>.

Надійшла до редколегії 02.06.2014 р.

УДК 378 : 372.77 (477)

А. В. РОМІН

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ УКРАЇНИ

Розглянуто основні державні механізми управління конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. Проаналізовано основні напрями щодо підвищення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та вдосконалення системи акредитації вузівської системи.

Ключові слова: конкурентоспроможність, система управління, вищий навчальний заклад, освітні послуги.

The article describes the basic state management mechanisms competitiveness of higher education institutions. Analyzed the main directions for increasing the competitiveness of the educational market, and improving the system of university accreditation system.

Key words: competitiveness, governance, higher education, educational services, higher education.